

A CSOPORTOS BESZÉLGETÉS SZEREPE ÉS VEZETÉSÉNEK NÉHÁNY SZEMPONTJA A FŐISKOLAI HALLGATÓK ERKÖLCSI NEVELÉSÉBEN

Dr. KOVÁCS VENDEL

A beszélgetés közvetlenül a tudatra kíván hatni. Elsősorban a helyes belátást szorgalmazza. Valamely nézet vagy szabály elfogadására késztet, ösztönöz bizonyos összefüggések és vonatkozások megvilágítása segítségével.

Nem kétséges azonban, hogy a beszélgetést nem csupán a belátásért folytatjuk, hanem a nézet vagy szabály elfogadásából szükségszerűen adódó tevékenységek vállalásáért és elvégzéséért is.

A beszélgetés közvetve ugyan, de végeredményben mégiscsak arra irányul, hogy bizonyos változást idézzon elő azoknak a tevékenységében (magatartásában), akikkel a beszélgetés folytatódik.

Még ha olyan általánosabb fogalom és probléma körül forog a beszélgetés, mint például az eszmény, az erkölcsi eszmény, a kommunista embereszmény — van-e ilyen, lehet-e ilyen, szükség van-e ilyen kialakítására stb. — még akkor sem tudják függetleníteni magukat a beszélgetők a konkrét tevékenységektől. Lépten-nyomon ennek megfelelő vagy ezzel ellentétes tevékenységekre történik utalás a beszélgetés közben. Vagy ha kimondottan nem is szólnak konkrét cselekvésekről, az egyes ítéletek megalkotása közben akkor is ilyenekre gondolnak.

Nem is lehet másképp. Az eszményről folytatott beszélgetést éppúgy, mint minden más beszélgetést az tesz problematikusná, hogy a kérdéssel kapcsolatban több-kevesebb világossággal megfogalmazódott társadalmi vélemény és az emberek mindennapi tevékenysége között ellentmondás van. A beszélgetés éppen azért történik, hogy ezen ellentmondások felvetésére alkalom adódjék, s hogy a beszélgetők az általános és a konkrét helyes szembeállítás és értelmezése által csökkentsék az ellentmondásoknak a cselekvésre gyakorolt zavaró hatásait.

A beszélgetés tehát valamely tevékenységnek vagy egy egész tevékenységi rendszernek a tudat oldaláról való helyes megvilágítása, vagy másképpen: a tudatnak a helyes cselekvésre való alkalmas beállítása. Úgy is mondhatjuk, hogy a beszélgetés a személyiség értelmi, érzelmi életének, bizonyos mértékben pedig az akarati életnek is, — megfelelő mozgósítása a helyes tevékenység érdekében.

A közvetlen és a közvetett cél egymás viszonylatában ezek szerint nem jelenthet rangsorolást. Annaira elsődleges az egyik, mint amennyire elsődleges a másik és fordítva.

De különben is: a tudatban tartósan és elevenen (mozgékonyan és hatékonyan) alig maradnak meg nézetek és szabályok a nézetekhez és szabályokhoz tartozó tevékenységi rendszerek elsajátítása és azok rendszeres végzése nélkül. A nézet- és szabályrendszerek kiépüléséhez egyenesen szükséges a nekik adaequált tevékenységek, – fokozatosan teljességre törekvő – vállalása és perfektuálása.

Másfelől: a tevékenységrendszerek működése a nézetek állandó finomodása és kiterebélyesedése nélkül erősen korlátozott és zátonyos. A helyes motívumrendszer könnyebbé teszi a cselekvést, fokozza az erőfeszítést, s így legtöbbször átsegít a zökkenőkön.

Konkrétebben: az eszményről vallott nézetünk és a mindennapi tevékenységünk közötti ellentmondás kikezdi és megrágja a többé-kevésbé jól megfogalmazott szabályt, a bizonytalanná vált szabály pedig, mint belső akadály, gyengíti az akaraterőt a cselekvés végzése közben.

Ezért tehát, amikor a beszélgetést, mint nevelési eszközt vizsgáljuk, nem gondolhatunk kizárólagosan a tudat formálására. Vagy: ha a beszélgetés közben a belátás felé közeledünk, helytelen volna nyomban és túlzottan nagy nevelési sikert elkönyvelnünk.

Az elfogadás mélységének próbaköve a cselekvés lesz. Vagy még helyesebben: *az elfogadás éppen a cselekvésben válik teljessé, életté, életvalóssá.*

A magatartás és a cselekvés formálásában végül is a tevékenység a döntő. A beszélgetés a belátáson és elfogadáson keresztül elvezethet a cselekvés megkezdéséig, a tevékenység „próbálgatásáig”. A kívánt változást vagy módosulást a próbálkozások és az ezeket követő gyakorlatok hosszabb-rövidebb sora, illetve a sikeres folyamat masszívabb eredménye hozza létre.

A *gyakorlás*, főleg pedig a próbálkozás ugyanakkor – különösen kezdetben – nagy erőfeszítést, összeszedettséget és kitartást követel. Enélkül nincs siker. Masszív eredmény pedig még kevésbé.

A próbálkozással és a gyakorlással járó eme nehézséget tartósabban viszont csak bizonyos kényszer mellett vállalja az ember. Valamikor is a kényszerítő körülmény tette az embert emberré: értelmes, erkölcsi lényé, és most is bizonyos fokú kényszerítésre is szüksége van az embernek ahhoz, hogy értelmi-erkölcsi potenciái aktív erőkké váljanak. Kényszerítő körülmény kellett régen is és kell most is ahhoz, hogy az ember újból és újból újra kezdjen valamit, és megkísérelje még jobban, még szebben, még kifogástalanabban tenni azt, amit az adott esetben tenni kell vagy tenni kellene.

Ez a kényszer erkölcsi szinten mindig a közösség volt és most is az: hozzátartozom a közösséghez, ezért tartozom is ezzel vagy azzal a közösségnek. A közösség felméri, értékeli cselekedetem, mint ahogy én

is a közösségét. A közösség megítéli, s ezzel készlet, parancsol, tilt, illetve felszólít, figyelmeztet.

A közösségnek, mint kényszerítő körülménynek a szükségességéből az következnek, hogy a nevelés eredménye egyszerűen ezekből a mozzanatokból tevődik össze: felvilágosításra és meggyőzésre épülő felszólítás, — társadalmi kényszerítés, — egyéni és közös próbálkozás, — gyakorlás, — s a fejlődő folyamat eredménye a jó szokás.

A cselekvés egyszerű mechanizmusa valóban ez volna, ha az egész folyamatban nem venne részt állandóan az egyén latolgató tudata: kényszeríthet-e valaki arra, hogy ..., kell-e és szükséges-e annyira komolyan venni bizonyos feladatokat stb. Ez a latolgatás lelassítja a cselekvés menetét, sőt olyan megtorpanásokat is előidézhethet, amely gátat vet minden további próbálkozásnak.

A megtorpanás végeredményben nem más, mint a nehézségek pillanatnyi nem vállalása, az erőfeszítéseknek egy időre való felfüggesztése, az összeszedettség hosszabb-rövidebb elengedése stb. Mindez az ellenérzések elhatalmasodásának következtében áll be.

Az érzések és ellenérzések a cselekvésnek és a cselekvés végzése közben megszületett fogalmazgatásoknak voltak a kísérői. A cselekvés maga ugyanis akkor is tudatos, ha nagyon sok automatikus komponense van. Ha pedig még erősen erkölcsi természetű is a cselekvés, akkor az erkölcsi tudat kétszeresen is figyelemmel kíséri a cselekvés kimenetelét. A tudat azonban egyúttal egyéni tudat is. Ezért ellentétesek lehetnek és legtöbbször ellentétesek is, — különösen ifjú korban, — a cselekvést kísérő fogalmazgatások. Fogalmaz az egyén és fogalmaz az egyénben a közösség is.

A cselekvést kísérő latolgatásban, — a fogalmazgatás folyamatában, — tulajdonképpen az egyén vitatkozik a közösséggel: illetve a követelő közösség szól bele a közösségi szempontból még nem egészen menetkész egyén tevékenységébe.

A latolgatás egyfelől a társadalmi szükségesség, másfelől pedig a nehézségek alól kibújni akaró egyén „önfelmentő igyekezete”, mint ellentét-pár vívja a maga harcát.

A beszélgetésben ez a harc tükröződik vissza. A beszélgetés tulajdonképpen hangos és többé-kevésbé nyilvános latolgatás. A beszélgetésben a motívumok harca bizonyos tekintetben elszakad a cselekvéstől és a harcot szinte egészen a fogalmi síkra helyezi; mégis úgy, hogy a cselekvés, mint eleven háttér, vagy mint tény-komplexum a maga konkrétságával végigkíséri a beszélgetést.

Azt is mondhatjuk, hogy a beszélgetésben a résztvevők egyszerre vitatkoznak önmagukkal és a közösséggel is. A beszélgetésnek éppen ez a személyesen kétsarkos vitája ad kölcsönös sajátos jelleget és nyújthat egyben igen becses nevelő értéket is.

A vita tárgya pedig mindig az eszményi „vagy valamely eszményi vonás: a munkaszeretet, a becsületesség, az őszinteség, az igazmondás stb.

S ez azért vitás az egyén számára, mert az egyes tevékenységek

konkrét helyzetekben sokszor ellentmondásosan, vagy éppen tökéletlenül tükrözik a társadalmi normákban kategorikusan megfogalmazott erkölcsi követelményt.

Amivel az egyén érzékletesen és elevenen találkozik, az mindig a sajátos körülmények között megvalósult követelmény: a sok-sok visszahúzó erő folytán bizony nem ritkán erősen degradált értékben megvalósult követelmény.

Az ifjú ezeket is látja, illetve olykor csak ezeket látja. Ugyanakkor személyes tevékenységeiben pedig át is éli a cselekvés külső és belső akadályainak visszahúzó hatásait.

Ezért hajlik az ifjú arra, hogy a társadalmi szintű követelményt túl magas szintűnek, egyes esetekben pedig irreálisnak tartsa. „Az erkölcsöt nem lehet elidealizálni... Sokkal realisabb az egyszerű, hibákkal küzdő ember... Az idealizált hősöket kétkedéssel fogadom...” — olvashatjuk a főiskolai hallgatók vallomásaiban.

Ugyanakkor egészen mégsem menti fel magát az ifjú, mert másoktól viszont elvárná azt, aminek teljesítése saját magának sem sikerül maradéktalanul. „Szívesen vagyok olyan emberek társaságában, akik boldogulni is tudnak és sok jó tulajdonságuk van: megértők, segítőkészek, együttérzők, tudnak másokért aggódni, a másikkal törődni, érte felelősséget és áldozatot is vállalni...” — írja egy főiskolai hallgató.

Végeredményben tehát az egyén is követeli a másiktól azt, amit a közösség követel tőle. Éppen azért akar vitatkozni, hogy valamelyest tájékozódjék, miként vélekedik a másik az „eszményi” dolgában, s hogy ennek megfelelően miképp nézze és értékelje ő is az eszményi vonást, a maga és mások konkrét cselekedeteiben.

A sikerült beszélgetés eredménye az, hogy közös megegyezés alapján döntés születik az „eszményi” mellett.

„Iparkodjunk több lenni annál, amik vagyunk!” — „Mi lenne, ha nem törekednénk mindig többre és szebbre?” — Ilyen és hasonló kijelentésekben szoktak sűrűsödni a beszélgetések eredményei. Ezekkel szemben senkinek sincs ellenvetése. Még az akadémikusok is így szaporítja a továbbiakban a szót: „mindezt én is elfogadom... Ezt senki sem vonja kétségbe... de...”

A beszélgetés ilyenformán a cselekvést kísérő latolgatásokban közvetlen kapcsolatba kerül a cselekvéssel. A korábbi beszélgetés tartalma, gondolatcseréi, pozitív érzelmi rezonanciái, vitáinak leszűrt eredményei és tisztultabbá vált viszonylátásai lerövidítik, majd pedig egészen áthidalják a latolgatás kitérőit, végül pedig olyan tényezőkké válnak, amelyek inkább serkentést, mint gátlást jelentenek a helyes és sikeres cselekvés szempontjából: „meg kell mondanom az igazat! Nem vagyok nyugodt a felületes munka után” „Nem lehetek visszahúzója annak, amiben megegyeztünk, és ami szép! Hünek kell maradnom a lemondás nehézségeinek vállalása árán is.” Ezeket a válaszokat adták hallgatóink a problémával kapcsolatban felvetett kérdéseinkre.

Minél őszintébb, közvetlenebb és élményszerűbb a beszélgetés, annál hűbben mutatja azt, ami az egyesek latolgató tudatában már ko-

rábban végbement, akár a személyes cselekvés közben, akár utána. Tehát akár mint kíséző mérlegelés, akár pedig mint lezáró mérleg vagy öngazolás. Ezt tükrözik az ilyen megnyilatkozások: „A szólamok csaholásától rosszul vagyok.” — „Arról beszéljünk, hogy hány ember végzi önzetlenül és becsületesen munkáját!” — „Nap mint nap rombolja benem a szépet az élet!”

A beszélgetésben tájékozódunk, vagy legalábbis tájékozódhatunk a legvilágosabban a beszélgetők személyes latolgatásainak módjairól, a latolgatás egészét adó részmozzanatok sajátosan egyéni kombinációiról, vagy a kombináció részleteiről.

Csak a beszélgetés közben tároznak fel a személyes „mégis-ek”, a személyes „azonban-ok”, az „ugyan kérem-ek” stb. Csak a beszélgetés közben, s akkor is legtöbbször a megoldás menetében, amikor követi az egyén a helyes megoldás útját, de ugyanakkor egyeztetni is tudja a közölt helyeset (vagy nem helyeset), az eddigi magáéval, mert a beszélgetés erre módot ad. *A beszélgetésnek nincs kötött menete.* Aszerint tér ki és időz ennél vagy annál a részproblémánál, hogy mi vetődött fel, s mi vált különösen problematikussá: milyen részelem, milyen mozzanat stb.

Mindezen kívül csak a beszélgetésben adott személyes válasz szólhat egyenesen a személynek. Vagy másképpen: alig valószínű, hogy egyetlen ember helyesen és úgy tud eligazodni a másik egyetlen (individuum) probléma labirintjában, hogy a legalkalmasabban lehessen hozzányúlni a személyes kérdés oldogatásához.

Már az elmondottak alapján is megállapíthatjuk, hogy a beszélgetés személyiség-formáló munkáját nem pótolhatja más nevelő hatású eljárás. Csak a beszélgetés tud személyhezszólóan válaszolni.

Mégis azt kell mondanunk, hogy a beszélgetés még messze nem töltötte be teljes szerepét azzal, hogy csak válaszol. A beszélgetés tudatformáló, cselekvést alakító, tevékenységet értékelő ereje nemcsak abban rejlik, hogy alkalmasabb választ ad. Még abban sem, hogy „csattanósan” válaszol. Azaz: hogy éppen arra válaszol, és éppen úgy válaszol, amire kell, és ahogyan éppen kell.

Az egyszerű válasz — mégha oly frappáns és csattanós is, akkor sem — szünteti meg és nem kapcsolja ki a fölösleges latolgatást. A cselekvést a helyes válasz után is terheli és visszahúzza a cselekvés közben a nehézségek jelentkezésére fellépő mentegetődzés, az önfelmentési próbálkozás.

A válasz önmagában még nem csapol le semmit a pozitív cselekvést akadályozó erőkből. Legalábbis, mint már korábban mondtuk, a válasz maga még nem dönti el a további cselekvés sorsát. Így a beszélgetés választától sem várhatunk többet, mint bármilyen más választól. Csakhogy a beszélgetésben nemcsak egyszerű válaszádról van szó, hanem arról, hogy *a beszélgetésben a résztvevő maga keresi a választ.* Nem az előadó old, nem az író kapcsol ki ellenérzéseket, nem a szónok bogoz, tapossa az utat, hanem a beszélgetésben résztvevő maga. Még ha nem is beszél hangosan. akkor is kapcsolgat, elemez, szintetizál,

válogat, szembeállít, tiltakozik, helyesel. Fogalmaznak helyette is, de elsősorban ő maga fogalmaz.

Ebben a személyes produktív munkában, vagy még helyesebben: ezen személyes tevékenységen keresztül kapcsolódnak le a korábbi cselekvés negatív kitérői. Igaz, most még csak a tudatban, de a legközelebbi cselekvés során már ez is meghatározó lesz.

Az önfelmentést igazoló motívumok logikai pályái a beszélgetés „újfajta” járatai folytán fellazulnak, többé-kevésbé elhalványulnak, s ezzel párhuzamosan erősödnek a pozitív pályák, melyek majd a cselekvések huzamosabb végzése során jelentékenyen le is rövidülnek.

Ez a lerövidülés és megerősödés az egyénben a beszélgetés hatására úgy megy végbe, hogy szinte maga végzi el a lekapcsolásokat, az átvágásokat, mégpedig azáltal, hogy egyezteteti a magáét a többiével, és a többiét a magáéval.

Az egyeztetésre mindenképpen sor kerül. Sokkal inkább közösségek vagyunk, mint ahogy sokszor mutatjuk magunkat. S az ifjú még inkább az. Az önfelmentés az ifjúnál sok esetben csak elégtétel-keresés, éretlen bosszúállás a közösséggel vagy másokkal szemben. Hazudni próbál, mert neki is hazudtak, túl akarja magát tenni a hűsége, mert megsaltnak érzi magát. Azonban ilyenekkel is csak szeparáltságában próbálkozik. A közösségben ilyennek legfeljebb csak megjátssza magát. Komolyabb légkörben — márpedig a beszélgetésnek ilyen légköre van — és önmaga előtt éretlennek minősíti a felelőtlen magatartást. Fáj is neki és jóvá akarja tenni. De egyedül nem akar hős lenni, mártír pedig legkevésbé. (A hallgatók vallomásaiból.)

Azt akarja az ifjú, hogy más is vállalja vele együtt a nehezebbet. S amikor látja, hogy a másik e felé hajlik, építgeti magában is a helyes cselekvés motívumrendszerének határozottabb útjait.

Tulajdonképpen tehát nem a beszélgetés végső válasza „szól bele” a cselekvésbe, hanem a beszélgetőben a beszélgetés folyamán kiépülő és fokozatosan megizmosodó társadalmibb állásfoglalás.

A társadalmibbá érlelődés kivetítődéséből éreztethetnek valamit a következő „elejtett” mondatok: „Szeretnék én is bízni, de nem merek!” — „Én is nagyon becsülöm a szókimondó, őszinte embereket!” — „Elismerem én, hogy vannak igen nemes emberi tulajdonságok!” — „Nem mondom azt, hogy nem látok jót és szépet sehol!” — „Kétségtelen, hogy talál az ember szépet is, ha nagyon keres!”

A beszélgetésben ki-ki a maga módján mindig a magáéból, s jó-részt a maga számára fogalmaz, ugyanakkor fokozatosan a közösség számára is, azaz egyre társadalmibban, egyre bölcsebben és meggyőződésebben.

Ez egyik alapvető feltétele a nevelőhatású beszélgetésnek.

A *szokrateszi dialógusban* a partner főleg követi Szokratesz gondolatmenetét. A kérdések inkább csak ellenőrzik, hogy a partner egyetért-e, vagy egyáltalán követi-e a filozófus által taposott utat.

Méltatlan dolog volna éppen itt Szokratesz nagyszerű dialógusait

felületes kritika tárgyává tenni, nem is ezért említettük meg nevét, hanem azért, hogy eljárásának értelmezésével még jobban megvilágíthassuk problémánkat.

S erre nagyon alkalmas lehet arra való hivatkozásunk, hogy Szokratesz közismert dialógusaiban nem ad választ. Legtöbbször addig jut el, hogy feltárja a hallgatók érveit, majd felsorakoztatja a magáét, — olyan éles ellentéttel, hogy a tanítványok szinte elnémulnak, neki pedig (Szokratesznek) „közben sietős dolga akad”.

Tanítványai valószínűleg annál többet gondolkodnak az ellentétek szintéziséen és megoldásán.

Minden bizonnyal Platont sem Szokratesz kérdései és elemzései tették nagy filozófussá, hanem a szokrateszi kérdésekre adandó válaszok személyes megfogalmazásai, illetve ilyen próbálkozásai.

A beszélgetés nem indul sohasem tiszta lappal. A beszélgetők nem úgy fognak a beszélgetéshez, mintha eddig semmi sem történt volna. Az élet-tevékenység, s az egyén beszélgetése mögött nagy tevékenység-halmaz húzódik meg, a végrehajtott tevékenységnek többé-kevésbé megfelelő nézet- és normarendszerrel.

Ezek a nézet- és szabályrendszerek normális körülmények között nem zártak. Azért nem, mert ellentétes szempontok, motívumok gomolyognak bennük.

Az ellentétek bizonyos fokú feloldása mellett a tevékenységek elvégzése tanúskodik. De a tevékenység elvégzése egyáltalán nem bizonyítja azt, hogy az egyénben véglegesen kialakult egy határozott nézet- és normarendszer. Egyetlen egy tevékenység, de még a tevékenységnek bizonyos komplexuma sem igazol még egy kialakult nézetrendszert. Külső tünetek alapján legfeljebb csak egy forrásban levő állapot kezdetleges vagy fejletlen stádiumára következtethetünk, s akkor is csak nagy óvatossággal. Még kevésbé lehetne ilyen kijelentésekből messze-menő következtetéseket levonni: „Én a szabadelvű, de nem erkölctelen emberek csoportjába tartozom.” — „Erkölcsei normákra szükség van, de bízzuk az emberre, hogy ki és mit tartson különösen erkölcsösnek, vagy hogy ki és miben legyen kiemelkedőbben erkölcsös.” — „Nagyon nehéz boldogulni az én erkölcsi normáimmal! Ezért sokszor felvetődik bennem, hogy jó-e az, ha úgy vélekedik valaki, mint én. Legalább is a maga számára jó-e?” — „Próbálok bátor lenni és őszinte, s mi az eredmény?” — „Nem tudom, más tudna-e boldogulni az én erkölcsi normáimmal?”

Az egyén, különösen pedig az ifjú tájékozódni akar, s míg nem nyer bizonyosságot, nem veti el fenntartásait. Így áll elő aztán az a helyzet, hogy az egyénnek ideiglenesen kialakult egy „hivatalos” és egy „magánhasználatra készült” ellentétes nézet- és normarendszere.

Az ebből adódó kettősség kínzó érzéseinek éppenséggel túlteheti magát az ember, vagy tán meg is szokhatja. Ehhez azonban évtizedek kellenek. S az ifjú éppen ezért nem tarthat itt. Mégis az az ifjú, akit ideje-

korán nem zavar a kettősség, az nem lehet ifjú többé, mert idejekorán megöregedett, vagy hogy mentsük őt: igen erős sérülést kaphatott.

Az ifjúnál azonban nem ez az általános. Az ifjú nem megalkuvó, vagy legalábbis nem akar az lenni, hacsak igen erős körülmények nem kényszerítik rá.

Sokkal inkább általános az, hogy az ifjúság nem képviseli egészen vagy elég erősen a felnőttekben többé-kevésbé kialakult társadalmi álláspontot, de nem is merev túlzottan a magasabb szintű társadalmi követelményekkel szemben. Inkább bizonytalannak mondható az ifjúság, aki kifogásokkal él, aki jobban és jobbat szeretne látni, mélyebben szeretne érteni, hogy határozottabb álláspontot foglalhasson el. „Igyekszem olyannak lenni, amilyennek kellene. Tán jobban is törekedne az ember, ha nem látná az érdekhajhászokat!” — „Jussunk közös nevezőre! De mi lehetne az?” — „Sajnos, alig van ember, akihez hasonlítani szeretnék, mégis velük vagyok. Valahogy ez nincs rendjén!”

A bizonytalanság senki számára sem kellemes, az ifjúság számára pedig legkevésbé.

Ezért akar beszélgetni az ifjúság. Ezért igényli az ifjúság a beszélgetést. Jobban akar tájékozódni: bizonyosságot akar és határozottságot. Beszélgetni akar az ifjúság a felnőttekkel. Vagy azért, mert érettebb jellemeknek, szélesebb látással rendelkezőknek tartja az idősebbeket, vagy pedig azért, mert nem ért velük egyet, elítéli „megalkuvásukat”, nem tudja mivel magyarázni az idősebbek „egykedvű” (szerinte) „szenvtelen” szemléletüket.

De a szűkebb közösséghez való tartozás eleven igényéből adódóan *beszélgetni akar az ifjú társaival is*. Tudni akarja, hogy miképpen vélekedik a másik: ugyanúgy problémázik-e, mint ő, ugyanúgy latolgat-e, mint ő, s a latolgatás közben ugyanazok a motívumok vetődnek-e fel a másikban, mint benne?

A beszélgetésen elsősorban társas beszélgetést értünk és nem páros beszélgetést. A társak részéről feltáródó azonos vagy hasonló helyes megnyilatkozások erősítik a közösséget összefűző kapcsolatokat. A rezonancia rokonszenvet ébreszt, az őszinteség pedig tiszteletet. A közös probléma személyes tükröződései a személyes kapcsolatokat szorosabbá fűzi és egyre tudatosabbá és emberibbé is teszi. Mindezek következtében a véletlen — és alkalmoszerűségből létrejött társas viszony (munkatársi, tanuló-társi, szobatársi viszony) — elindulhat a legmagasabbrendű elvtársias viszony kifejlődésének útján.

Nincs felemelőbb érzés az ifjú számára, mint az, hogy a társakkal együtt ő is a legszebbet akarja. Nincs lelkesítőbb tudat az ifjú számára, mint az, hogy őt is, de a másikat is és a harmadikat is ugyanaz a feladat hevíti, s hogy ezek vállalásában és teljesítésében egyikük sem ismer akadályt. Csakis ebben az érzésben és tudatban válhat az ember igazi értelemben vett társsá: elvtárssá.

Ezt a magasan erkölcsös érzést és tudatot érleli a beszélgetés, — s most már azt is kijelenthetjük, hogy nélkülözhetetlenül a beszélgetés.

Különösen a problémáknak és mérlegeléseknek hasonló vagy majd-

nem azonos megfogalmazása vált ki maradandó nyomot hagyó rezonanciákat a beszélgető társakban és hozza őket egészen közel egymáshoz. Ugyannyira, hogyha ezek egybehangzóan pozitív irányúak, egyszerre felszólító jellegűekké is válnak. A felszólításhoz a parancs erejét a társadalom adja, a hűségben való állhatatosságot pedig a kisebb közösség. Ilyenkor már nincs habozás, kifogás és üres latolgatás. Egy gondolat lesz úrrá a közösségen, s a feladatok teljesítésében életszerűen is társsá érik az ember. Tulajdonképpen a közös gondolat és közös érzés teremt a társak között igazi kapcsolatokat. Olyanokat, amelyek majd a cselekvésben széttéphetetlenekké is acélozódnak.

Természetesen a véleménykülönbségek sem maradnak nyomtalanul. Hatásuk eleinte bomlasztó. Differenciálja a közösséget és a klikkek kialakulásának útját egyengeti.

A *kiugróan ellentétes véleményt* képviselők egy szűkebb körben iparkodnak igazolni magukat. Magukban új érveket keresnek, és korábbi véleményük rejtettebb (módosított) megfogalmazásának elfogadásához társak után néznek és kutatnak.

A véleménykülönbség negatív hatása azonban nem szükségszerű. Főleg pedig nem szükségképpen hosszúéletű.

A beszélgetések vezetésének helyes módja elejét veheti annak, hogy a véleménykülönbség negatív helyzetbe sodorja az oppugnánst.

Ha a beszélgetésvezető alkalmas dialektikával egyrészt helyt ad az ellenérv jogos felvetésének, másrészt úgy fogalmazza meg és támassza alá a társadalmi szabályt, hogy az nem sérti az oppugnánst, sőt felhívja a figyelmet arra, hogy éppen az ellenérv segítette megvilágítani azt, amit eddig ő sem látott eléggé. Az oppugnáns erre engedni szokott korábbi merev álláspontjából. Sőt, legközelebb ő lesz a leghívebb segítője egy másik probléma tán még bonyolultabb kibogozásának.

Hogy az ellenvélemények negatív hatásainak elejét vehessük, legjobb, ha az elinduláskor „a hétköznapi”, az esetleges álláspontot világítjuk meg anélkül, hogy vele szemben különösebb álláspontot foglalnánk el.

Az egyik beszélgetést pl. így indítottuk el: társadalmi fejlődésünkben az előttünk álló feladatok közül nem kis jelentőségű a szellemi és fizikai munka közti különbség megszüntetése, vagy legalábbis a fizikai és a szellemi munkának egymáshoz való közelebb kerülése, közelebb hozása. Reális célkitűzés lehet-e ez akkor, amikor úgy látszik, hogy eléggé általános a fizikai munkától való húzódozás, amikor akár bevalljuk, kimondjuk, vagy akár nem, de nincs olyan tisztelete a fizikai munkának, mint a szelleminek. — Vagy megvan és eléggé növekszik a fizikai munka iránti tisztelet? — Természetesen húzódozunk a fizikai munkától? Valóban idegen tőlünk a fizikai munka? Egyáltalán hogyan állunk a probléma tekintetében? Mi a véleményünk? Hogyan vélekedünk vagy vélekednénk, ha meghitt baráti körben beszélgetnénk a kérdésről.

Álláspontunkat igen sokszor nem annyira a megfogalmazás módja, hanem a közlés hangja sugalmazza. Ezért nagyon fontos, hogy a prob-

léma-ismertetés tónusából ne annyira az eldöntött válasz érződjék, hanem a probléma súlya, megoldásának fontossága. Éppen ezért a megfogalmazás módjának és a közlés tónusának együtt azt kell éreztetnie, hogy a beszélgetést elindító számára is érdekes a téma és szeretné, ha a beszélgetők hasonló érdeklődést tanúsítanának, s így tőlük telhetőleg próbáljanak hozzájárulni a helyes válaszok megfogalmazásához.

A problémát alkalmasan felvető beszélgetés elejét veheti két helytelen tendencia érvényesülésének a beszélgetés folyamán.

A kezdő beszélgetés-vezetőnél előfordul, hogy a problémafelvetést előkészítő közlés túlzottan hivatalos. A beszélgetés vezetője úgy hivatkozik a mindennapi életben előforduló megnyilatkozásokra, hogy azt mindjárt elmarasztalja, esetleg azonnal kispolgári csökevénynek, kapitalista maradványnak bélyegzi, vagy egyáltalán pejorisztikus értékelésben részesíti. Helytelen volna pl. a főiskolai hallgatóknak az eszményről vallott esetleges helytelen nézeteik közös elemzését így bevezetni: „Nagyon lesújtó véleményeket olvashatunk a hallgatók válaszaiban. Az az érzésünk, hogy ezek a válaszok felelőtlenek.”

A hallgatóság ekkor úgy érzi és tudomásul is veszi, hogy itt csak a hivatalos álláspont juthat szóhoz, vagy legalábbis ajánlatos a problémát kihangsúlyozottan a hivatalos álláspont oldaláról nézni és minden felvethető ellenérvet azonnal ennek a hivatalos mérlegnek a serpenyőjére helyezni.

Így keletkeznek a műbeszélgetések, a műviták, a műankétok, amelyeknek az igazi beszélgetéshez alig van valami közük, mert nevelőhatásuk csekély, és egyáltalán nem annyira pozitív, mint amilyennek látszik.

Az igazság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy az ifjúság ilyenkor is tanulhat. Mélyebben megismerhet egy olyan normát, amellyel eddig csak felületesen foglalkozott. Bizonyos új összefüggések is feltáruhatnak előtte. De saját problémájában egyik sem viszi előre, mert a maga személyes értékeléséből semmit sem hozott felszínre. Tulajdonképpen amit eddig is tudott a hivatalos álláspontról, ahhoz kapott még valamit. Természetesen sokkal kevesebbet, mint amennyit egy előadás vagy egy könyv adhatott volna a maga nyugodt, részletes problémabemutatóásával és elemzésével.

De mégiscsak érték volna ez is, legalábbis több a semminél, ha a pozitív hatást nem fokozná le az, ami később történik. Ezután ugyanis hivatalos szólamok hangzanak el. Elsősorban a feltűnni akarók jutnak szóhoz. Azok, akiket belül viszonylag kevésbé izgat a hivatalos és magánvélemény ellentéte. Ezért amolyan műhévvel mondják a „magukét” (egyáltalán nem a magukét). Ezzel be is tetéződik a beszélgetés. Az arcok egyre fagyosabbak lesznek, s a hallgatóság átengedi magát a különben tiszta, de nagyon hűvös és kérlelhetetlen Apolló bálványszellemének.

A beszélgetés funkciója az, hogy gondolatokat cseréljen, ellenérzéseket közvetítsen abból a célból, hogy egyeztessük vé-

leményünket és szimpátiánkat a közös feladatok sikeres megoldása érdekében. „Jussunk közös nevezőre”, ismételjük az egyik hallgató korábban is idézett kívánságát.

Tudnunk kell azonban, hogy az egyeztetés még így is időleges. A további gyakorlat új helyzetekben veti fel mindig a korábbi problémát, s az ellenvéleményesek éppen az új „más oldalára” irányítják a figyelmüket, — vagy ami nem kevésbé fontos: kiigazítani próbálják azoknak a véleményét, akik tűzön-vízen erőltetik és be akarják beszélni a fejlődésbe a leibnitzi „praestabilia harmoniát”.

Korábban azt mondtuk, hogy az ifjúság igényli a beszélgetést. Az utóbb mondtak alapján azt kell állítanunk, hogy az ifjúságnak szüksége van a beszélgetésre.

Az ifjúság nemcsak utánozni akarja a felnőtteket, mint a serdülő, vagy az alig most serdülő. Az érettebb ifjú nem éri be az utánzással. Ő hivatást keres, helyet az életben és azt a kérdést veti fel, hogy úgy cselekedjen majdan a maga helyén, mint az idősebb generáció, vagy másképp: helytállóbban, becsületesebben, lelkesebben; vagy még úgy sem, mint egyik-másik idősebb.

Az ifjúság általános problémája végül is ez: érdemes-e becsületesebben, lelkesebben és helytállóbban; érdemes-e a közösségért, a társadalomért...?

Nem azért, mintha nem akarná hinni, hogy érdemes. Sokkal inkább azért, mert nagyon is szeretné hinni, hogy érdemes. Minden valamirevaló ifjú könnyen be tudja látni, hogy a jövő olyan lesz, amilyen ő lesz, illetve amilyen az ifjúság lesz. Hozzáteve még azt, hogy ennek a tudata és a még szebb igénye együtt kimondva, vagy ki nem mondva fűti és foglalkoztatja az ifjút még akkor is, ha megnyilatkozásaiiban olykor ennek ellenkezőjét demonstrálja.

Idézzünk egy kijelentést szintén a hallgatók vallomásaiból: „Sok a képmutató és az álszenteskodó a főiskolán is. De még ennél is nagyobb baj az, hogy nem egyszer ezek kerülnek az élre. Ezért nem lehet aztán jó közösséget kialakítani.”

Hasonlítsuk össze az első két mondatot a harmadikkal. Az első kettő — igen enyhén szólva — túlzás. A harmadikból pedig a legszebb társadalmi igény csendül ki. Melyik az őszintébb? Melyik mögött izzik mélyebb és igazibb élmény? — nehéz volna eldönteni. Az azonban nem lehet vitás, hogy a megnyilatkozó hallgató nem marasztalható el igazságosan az első két mondatért a harmadik miatt is. Sőt, az is valószínű, hogy éppen a harmadik miatt érdemes ezzel a hallgatóval beszélgetni: nem szenvtelen, vágya, kívánsága van, akar valamit és nem is keveset.

Az ifjúság visszatetszést keltő demonstrációi, ha jól elemezzük és értékeljük őket, legtöbb esetben úgy tűnnek, hogy sokkal inkább nekünk szólnak, mint önmaguknak. Minket akarnak idegesíteni velük. Hogy mi, akik tapasztaltabbak vagyunk, bizonyítsuk be nekik, hogy igenis érdemes küzdeni.

Mi úgyszólván eddig csak negatív megnyilatkozásból idéztünk,

mégis ha csak ezeket olvassuk, főleg pedig ha egymás mellé rakjuk és együtt olvassuk őket, sokkal inkább érezhetjük belőlük a türelmetlenséget, az igényességet, mint a nemtörődömséget, vagy akár a cinizmust.

A negatív demonstrációk igen sok esetben kihívások, provokációk arra vonatkozóan, hogy ugyan mit is szólnak hozzá. Vagy helyesebben: mit tudunk hozzá szólni? Van-e bátorságunk elutasítóan válaszolni, s az elutasító válasz mire tud hivatkozni. Mert az elutasító reflektálás csak ellenkező előjelű demonstráció mellékletével ér valamit, illetve csak magasan erkölcsi demonstrációval szerelhető le az a provokatív demonstráció, amely szintén „mellékletek” kíséretében és alapján demonstrál.

Egy alkalommal azt a dilemmát adták fel beszélgetés közben, hogy ha olyan jó a közösségért élni, hogy tudnak jól élni azok, akik nem élnek a közösségért.

Konkréten így fogalmazódott meg a probléma: akik maguknak élnek, azoknak többjük van. Akik másokért élnek, kevesebbjük van. Mégis csak jobb azoknak, akiknek valamijük van, szemben azokkal, akik szűkösebben élnek.

A dilemma megoldásának módja nem tartozik ide. Nem is azért idéztük, hogy megoldó elemzésekbe bocsátkozzunk, hanem azért, hogy legalább egy halvány csíkkal érzékeltessük: a mai ifjúság gondja sem kisebb és alacsonyabbrendű a nagy korszakok ifjúságának gondjainál.

A kérdés mögött ugyanis nem az izzik, hogy nem érdemes, hanem hogy bár biztosak lehetnének abban, hogy valóban érdemes. Állításunk valamelyes igazolása mellé hadd említhessük meg csak azt, hogy amikor megkérdeztük, ki érezné jól magát, ha csupán magának élne, senki sem jelentkezett, még formális akadémikuskodásból sem.

Beszélgetni akar az ifjúság, mert tisztultabb meggyőződéssel akar élni, és beszélgetni is kell az ifjúsággal, mert tisztultabb meggyőződéssel egyedül, társak nélkül, magányos, fiatalos szívvel és az idősebbek nélkül, csupán a maga tapasztalatával, szűkebb perspektívával nehezen jut el.

Érdemes is vállalni a beszélgetést az ifjúsággal. Nem láttam még bántóan tiszteletleneknek őket a leghevesebb vita tüzeiben sem. Nem tapasztaltam tartósan közönyt és szenvtelenséget sem. Ellenkezőleg: nagyon szerényekké és érdeklődőkké válnak az ifjak, ha érzik, hogy őszintén értük van, az ő érdekükben vállaljuk a beszélgetést.

Ezt az érzést az ifjúságban a beszélgetés vezetőjének az a magatartása váltja ki, amelyből a megértés, a problémával való bizonyos fokú azonosulás tükröződik. Nem mutathatunk megbotránkozást a felvetődő kérdésekkel szemben, de nem is kicsinyelhetjük le. Nem léphetünk fel úgy, mint akik egész életükben nagyszerűen és könnyen oldottak meg mindent, köztük a most szóban forgót is. Nem szentekkel beszél szívesen az ifjúság (olvashattuk az idézetekből), hanem emberekkel, akiket az övéhez hasonló kérdések foglalkoztatnak vagy foglalkoztattak.

Ezért azokat a tényeket, amelyekkel előhozakodnak, s amelyek a kérdés alapjául szolgálnak, ne vonjuk kétségbe, még akkor sem, ha a tények torz formában és hamis beállításban exponálódnak. Végeredményben lehetnek extrém esetek, tehát megvan az alap arra, hogy még a bizzarr tények lehetőségét se vitassuk azonnal. Főleg pedig bántó éllal és iróniával ne.

A legutóbb idézett hallgató még azt is hozzáfűzi korábbi megállapításaihoz, hogy aki nem képmutató, azt általában fenntartással fogadják. Bizalmatlanok vele szemben stb.

Nyilvánvaló, hogy ezekkel a megállapításokkal nem érthetünk egyet, mert erősen szubjektívek, s ha esetleges alapjuk van is, a gyakoribb tényekkel szembenállanak.

Ennek ellenére se kezdhethjük azzal, az ilyen és hasonló kijelentések helyreigazítását, hogy azért ez mégis sok, ez még sincs egészen így, ezt mégsem mondhatjuk vagy állapíthatjuk meg minden fenntartás nélkül.

Egyrészt azért nem, mert végeredményben lehetséges, hogy az így megnyilatkozók közül több a képmutató, mint általában. Másrészt azért nem ajánlatos „a másik oldalról”, helyesebben a mi álláspontunkról közeledni a megoldáshoz, mert a főiskolai hallgatók igen komolyan veszik az őszinteséget. Azt is mondhatjuk, hogy talán komolyabban, mint mi. Persze nem tudják, mert nem élték át, hogy az őszinteségen sokkal bűnösebb erőszakot is lehet venni, mint amilyenekkel esetleg ők ma is találkozhatnak.

De akárhogy mentjük magunkat vagy háborodunk fel „alaptalan” megbotránkozásaik miatt, tény az, hogy a főiskolai hallgatókat kivétel nélkül, s a lehangsúlyozottabbban az őszinteség problémája foglalkoztatja. Bármelyik hallgató vallomását olvassuk, pozitív vagy negatív módon ez a kérdés minden beszámolóban felvetődik. S tán nem is baj. Baj az volna, ha nem beszélgetnénk róla, vagy ha ez a beszélgetés nem tisztázna semmit a hallgatók felfogásában és magatartásában. Nekik ugyanis nyilván még őszintébbnek és még lelkesebbnek kell lenniök. Így van ez rendjén: minden új generációra új feladat vár, s az új sohasem kisebb a réginél.

Visszatérve ahhoz a gondolathoz, hogy ne tanúsítsunk azonnal szembeállást a túlzott vagy eltorzított tények hánytorgatásával szemben — még a következőket kell megjegyeznünk.

A lehetőség elfogadása nem jelent fenntartás nélküli csatlakozást a helytelen állásponthoz. Ugyanakkor nagyon elősegíti azt, hogy a téves-álláspontos is engedékeny és rugalmas legyen a későbbi értékelések és mérlegelések folyamán. Különösen majd akkor, amikor ezek a kérdések vetődnek fel: elég gyakoriak-e ezek a jelenségek, — mindig úgy jelennek-e meg, ahogy most beállítottuk őket, — tekintetbe vetünk-e minden fontos körülményt, — az a tény, amelyre hivatkozunk, mennyire szükségszerű, — milyen tényezők eredménye, — mindig fennforgott-e, vagy csak bizonyos körülmények közti fejlődés eredménye ez az eset? stb.

A beszélgetés eredménye az, hogy a beszélgetők később maguk vetik fel ezeket a kérdéseket egymásnak és önmaguknak, s ezzel indul el tulajdonképpen az a fejlődési folyamat, amelyhez a beszélgetés el akart jutni.

Egy-két „véletlen”, vagy olykor-olykor beütemezett beszélgetés természetesen nem elég arra, de nem is lehet alkalmas arra, hogy ilyen eredményhez vezessen, még kevésbé arra, hogy a társak tudatvilágában egészséges és társadalmi szintű szintézist teremtsen. Folyamatos és egymásra épülő beszélgetésekre van szükség ahhoz, hogy a szervezett beszélgetésekkel ne szűnjék meg a beszélgetés, hanem tulajdonképpen csak elkezdődjék.

A tudat — míg létezik — egy pillanatra sem szűnik meg tevékenykedni, s az ifjúság friss, életerős tudata egy pillanatra sem szűnik meg „beszélgetni”.

Ha nem gondoskodunk arról, hogy a legalkalmasabb anyag (tartalom) és az is a legalkalmasabb módon foglalkoztassa az ifjúság tudatát, akkor az ifjúi tudat maga gondoskodik tartalomról is és a feldolgozási módról is. Minden egyéni tudat végül is több-kevesebb világossággal kidolgozza a maga nézet- és normarendszerét. Előbb-utóbb megszűnik a latolgatás, előbb-utóbb lekapcsolódnak a kitérők, s helyettük hidak és viaduktok biztosítják a „szükséges” cselekvést. S hogy ezek mennyire felelnek meg a társadalom helyeselte „leegyszerűsítéseknek”, attól függ, hogy azok, akiknek vállain a társadalmi tudatformálás felelőssége nyugszik, mennyire érzik át a felelősséget és mennyire keresik a felelősségnek legjobban eleget tevő eljárások alkalmait és módjait.

A fasiszmus leverése után a német pedagógiai irodalomban a beszélgetésről szóló tanulmányok, dolgozatok és cikkek egész sorával találkozunk. Ezekben a munkákban a beszélgetés szerepe és jelentősége a legkülönbözőbb oldalról nyer megvilágítást a helyes társadalmi és demokratikus gondolkodás és érzés kifejlődése szempontjából. A tanulmányok minden sorából az érződött, hogy a német nép jövőjéért aggodó pedagógusok a beszélgetés helyes módjának kiművelésétől és általános alkalmazásától várták az egészséges német társadalmi közszellem kimunkálódását és újjászületését.

Nos, a beszélgetés nemcsak egy nemzet nemesebben érző és gondolkodó öntudatának a felébresztésére alkalmas, sőt sokkal inkább arra, hogy egy nagyszerű társadalmi fejlődésben minden nemes szellemi törekvést, minden fennkölt erkölcsi lelkesedést olyan közös nevezőre hozzon, amely megkönnyíti feladataink áttekintését és jobban megvilágítja a gyorsabb és biztosabb megoldás útját.

Ezért kell vállalnunk a beszélgetést az ifjúsággal: értük is, önmagunkért is, főleg pedig népünkért és az egész emberiségért.